

УДК 94(477)«1921/1922»:341.819.5(437)-054.65]:[37+008]

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2023.24.7>**Ігор Срібняк,**д-р іст. наук, проф.,
Київський університет імені Бориса Грінченка**Анна Хлєбіна,**магістр філології,
Слов'янська бібліотека,
Національна бібліотека Чеської Республіки,
Прага, Чехія**«КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЙ КРУЖОК» У ТАБОРІ
ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ УГА ЙОЗЕФОВ, ЧСР (1921–1922 РР.):
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ОСВІТНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ**

Анотація. У статті йдеться про організаційно-освітній напрям діяльності «Культурно-Просвітнього Кружка» у таборі Йозефов (Чехословаччина), і зокрема його учительської секції, завдяки зусиллям членів якої була організована робота кількох освітніх осередків (шкіл грамоти, гімназії та семінарії) та започатковано викладання освітніх курсів, які були орієнтовані на різні групи інтернованих. Головним завданням всіх освітніх курсів стала підготовка інтернованих до майбутньої їх життєдіяльності в умовах цивільного стану – після ліквідації табору Йозефов. Ті таборяни, які мали незавершену середню освіту, мали можливість відвідувати освітні курси, після закінчення яких (за умови успішного складання випускових іспитів) вони могли претендувати на вступ до вищих навчальних закладів у ЧСР. Разом з тим, крім середньошкільних курсів, члени учительської секції провадили цілу низку загальноосвітніх та спеціальних викладів, які прослухали сотні інтернованих вояків-українців.

Інтерновані мали всі можливості для організації своєї самоосвіти, для чого користали з послуг таборової бібліотеки. Інтенсивність руху книжок, які випозичалися інтернованими, свідчило про розуміння ними тимчасовості свого перебування у таборі та необхідності здобуття додаткових знань. Аби полегшити окремим групам інтернованих доступ до книг, деякі гуртки (як то «Підстаршинський гурток», гурток правників) засновували та утримували власні бібліотечки, які призначалися виключно для потреб їх членів. Для таборян освіта та самоосвіта набула значення консолідуючого чинника та своєрідного «інструменту», який дозволяв долати всі невгоди таборового існування. Разом з тим, опановуючи знаннями у різних його галузях інтерновані отримували всі можливості для адаптації до нових умов життя в ЧСР. Здобуття вищої освіти колишніми інтернованими (після залишення ними табору) дозволяло їм успішно інтегруватися до тогочасного чехословацького соціуму та забезпечити собі гідний побут та умови життя.

Ключові слова: інтерновані вояки-українці, табір, освітній курс, школа, бібліотека, Українська Галицька Армія, Чехословаччина.

Вступ. Створення таборів для інтернування вояків-українців зі складу Української Галицької Армії було обумовлено її невдачами у польсько-українській війні 1918–1919 рр. Під тиском польських військ деякі частини УГА були змушені відступити, перейшовши при цьому державний кордон Чехословаччини, після чого особовий склад цих підрозділів був роззброєний та приміщений до табору в Німецькому Яблонному (30 травня 1919 р.). Переїзд до

ЧСР групи репатріантів з Італії та інших країн спонукали Прагу до створення ще одного табору – в Ліберці (вересень 1920 р.). У 1921 р. ці два табори були ліквідовані, після чого всі інтерновані вояки-галичани були сконцентровані у таборі Йозефов. Внутрішнє життя згадуваних таборів будувалося на військових засадах, солдати підлягали дисциплінарній владі своїх офіцерів та підпорядковувалися верховній владі Диктатора ЗУНР Є.Петрушевича. Протягом усього часу існування таборів у них проводилася інтенсивна культурно-освітня робота, яка дозволила закласти основи національного життя для таборян. Провід цією роботою здійснювали «культурно-просвітні кружки», в яких об'єдналася найкращі представники старшинства УГА.

Історіографічний огляд. Початок науковому опрацюванню даної теми поклала публікація книги С.Наріжного «Українська еміграція», яка до сьогодні зберігає своє першоджерельне значення для дослідників історії зарубіжного українства. До заслуг її автора слід віднести наведення значного масиву фактологічної інформації про різні аспекти культурно-просвітницької діяльності інтернованих у таборах Чехословаччини вояків УГА, водночас – з огляду на фактично енциклопедичний характер цієї книги в ній не могла бути докладно розкрита специфіка функціонування освітніх осередків у Йозефові[9].

Вихід у світ другої частини монографії С.Наріжного суттєво доповнив наші уявлення про окремі прояви життєдіяльності таборян у ЧСР, але внаслідок того, що автор не закінчив роботи над рукописом цієї книги, майже всі її матеріали мають фрагментарний характер і не дають цілісного бачення досліджуваної проблеми[10].

Робота з вивчення різних аспектів таборового життя вояків-українців значно активізувалась у кінці 90-х рр. ХХ ст. коли була опублікована кілька робіт, автори яких торкнулися й особливостей проведення культурно-освітньої роботи в таборах УГА в ЧСР, проте діяльність «Культурно-Просвітнього Кружка» так не знайшла в них цілісного висвітлення[12; 13; 14; 15; 16]. Наукова розробка цієї тематики продовжувалася й пізніше[25; 26].

Відтак *метою* даної статті є аналіз організаційних зусиль старшинства УГА – членів «Культурно-Просвітнього Кружка» табору Йозефов, що були покликані наповнити конструктивним змістом повсякдення таборян, а також з'ясування ступені ефективності роботи таборових освітніх курсів.

Табір у Йозефові прийняв інтернованих вояків-українців після ліквідації попереднього місця їх перебування у ЧСР – табору в Ліберці, в якому таборяни провели трохи більше півроку. Протягом квітня 1921 р. таборяни були скупчені на новому місці, і попри всі незручності адаптаційного періоду доклали всіх зусиль для відновлення роботи всіх своїх культурно-освітніх осередків. Як і раніше їх діяльність спрямовувалася «Культурно-Просвітнім Кружком» (голова – майор Роман Волощук), що згуртував у своєму складі тих старшин, які вже мали відповідний досвід та бажання працювати наставниками для своїх підлеглих.

21 червня 1921 р. були скликані III-ті звичайні загальні збори «Культурно-Просвітнього Кружка»[11, Т-УЕР-1-2096], а ще за три дні з метою уникнення

дубляжу в роботі КПК була проведена його реорганізація – шляхом створення підпорядкованих його управі театральної, співацько-музичної, спортивної, історичної, фотографічної, учительської та мистецької секцій[7, с.19]. У серпні 1921 р. була заснована ще одна секція – нею став жіночий гурток «Союз українок», який діяв на підставі власного статуту. До його складу якого увійшли дружини старшин та підстаршин, які разом зі своїми чоловіками перебували у таборі. Ця секція взяла під свою опіку 21 дитину, для навчання яких була заснована окрема школа[23, арк.132зв.].

У визначений термін управа КПК скликала загальні збори своїх членів, на яких визначалися основні напрями діяльності цієї інституції та обиралася його управа. Так, зокрема, 2 грудня 1921 р. було обрано новий «виділ» (управу) КПК, головою якого став чотар д-р Іван Мельницький (пізніше на цій посаді його змінив чотар М. Дольницький)[18, арк.9, 76]. З плином часу до КПК приєднувалось все більше старшин УГА, які щиро прагнули долучитися до розвитку культурно-освітньої роботи в таборі (у кінці 1921 р. Клуб мав у своєму складі 621 членів)[9, с.64; 18, арк.5]. Ця обставина дозволила йому успішно продовжити свою роботу в 1922 р., маючи у своєму складі шість (учительська, театральна, спортивна, історична, фотографічна і співацька) секцій та ще цілу низку окремих установ і гуртків[18, арк.9, 76].

Станом на 13 березня 1922 р. до складу управи КПК (крім вже згаданого І.Мельницького) входили поручник Степан Свирида (заступник голови), чотар Михайло Дацків (секретар), поручник Панько Костюк (скарбник), чотар Тарас Мидляк (господар), поручник Ярослав Пастернак (архіваріус), сотник Василь Чарнецький (член управи), булавний Володимир Войчак (член управи), чотар Олександр Голинський (кандидат в члени управи). В цьому часі до складу КПК входило 723 члени[24, арк.24]. Станом на 1 травня 1922 р. КПК збільшив свою кількість до 880 осіб (з яких 516 перебувало у таборі, а ще 364 у робітничих командах)[18, арк.72]. Процес зростання кількості членів КПК тривав і надалі (до 1176 осіб на кінець 1922 р., з них 513 поза табором), що перетворило його на центр культурно-просвітницької праці для всієї української військової еміграції в ЧСР[8, с.38]. Завдяки такому збільшенню свого складу КПК мав достатній людський ресурс для реалізації практично всіх своїх ініціатив, і зокрема різних освітніх курсів.

Завдяки тому, що до складу учительської секції КПК (гуртка «Взаїмна поміч українського учительства», голова – майор Володимир Котович) увійшла ціла низка старшин з відповідним фахом (у т.ч. й тих, хто мав завершену гімназійну освіту), остання завжди належала до числа найактивніших таборових організацій. Гурток фактично діяв як філія українського товариства «Взаїмопоміч Українських Вчителів» у Львові, а його члени також підтримували сталі зв'язки зі «Спілкою чеських вчителів», передплачували спеціальні українські видання для вчителів – «Світло» і «Учительське слово»[18, арк.75].

Згідно до статутних положень гуртка «Взаїмна поміч...» – завданням його членів мало стати налагодження освітньої роботи серед інтернованого вояцтва, «гуртування всього українського учительства і кандидатів учительського

звання та їх фахово взаїмне самообразование». Крім того, гурток мав подбати про організацію просвітніх курсів та шкіл, «фахових викладів і відчитів, вистав, концертів, забав[...], сходин» для інтернованого вояцтва; а також про ведення і поповнення фондів бібліотеки, задля чого члени гуртка мали організувати збір книжок і коштів на означені цілі[18, арк.23].

Заходами членів учительської секції вже влітку 1921 р. була відновлена робота різних освітніх курсів (вищої освіти для стрілецтва, української мови для старшин-неукраїнців, курсу для неписьменних, «Державного поштово-телеграфічного курсу» та ін.)[7, с.19]. У подальшому (за сприяння заснованої 27 липня ц. р. філії YMCA) у таборі були також організовані нові курси: «семінарійний матуральний» (мав у своєму складі 110 слухачів), «вищий семінарійний», «гімназіально-реальний», технічний, торговельний, української мови, літератури та історії для жіноцтва); розпочала свою діяльність редакційна секція «Історичного Альманаху» УГА[7, с.19]. Тоді ж були започатковані військові курси (щоправда, з огляду на літню спеку навчання на них було припинено до 15 вересня)[23, арк.132зв.]. Крім того, у таборі активно розвинули свою діяльність «кружок правників», читальня КПК, бібліотека, крамниця; видався часопис «Український Скиталець»[7, С.19].

Учительська секція приділяла особливу увагу проведенню вже згадуваних перших трьох, і зокрема «вищого семінарійного», на який вписалося 79 слухачів. Інтерес інтернованих до них був обумовлений тим, що їх закінчення давало можливість продовжити навчання вже у вищих навчальних закладах ЧСР. Проте у зв'язку із залученням значної кількості таборян до різного роду робіт поза табором, більшість курсів почала активно працювати вже восени – після повернення інтернованих до табору. Випускні (матуральні) іспити для слухачів цих курсів були проведені у лютому 1922 р. (присутнім на них був представник міністерства освіти ЧСР д-р Вінклер), а вже в березні ці курси поновили свою роботу з новим контингентом слухачів (як з числа інтернованих, так і цивільних), фактично набувши статусу приватної гімназії.

Масовий виїзд вояцтва на сільгоспроботи навесні-влітку 1922 р. тимчасово перервав заняття, які були поновлені лише на початку листопада ц.р. і тривали 4-5 годин щоденно, причому через брак відповідних приміщень заняття на семінарійному курсі відбувалися у дві зміни. Силами викладацького складу табору (Остапа Кравця, о. М. Кривуцького, Ф. Гули, М. Дольницького, Д. Вахняка, О. Балицького, В. Черномаза і П. Будза) для їх слухачів проводилися регулярні виклади, які дозволяли набути ґрунтовних знань. Загалом у Йозефові витримали матуральні іспити 220 таборян[9, с.64-65], що свідчило про досить високу ефективність діяльності КПК у Йозефові. У грудні 1922 р. середньошкільні курси набули нового статусу – рішенням Уряду ЗУНР вони були реорганізовані в «Державну українську еміграційну гімназію з реальними паралелями ім. президента Д-ра Є.Петрушевича» і «Державний український еміграційний учительський семінар ім. І. Франко зі школою вправ», перейшовши у підпорядкування спеціальній «Організаційній конференції»[18, арк.14-15].

Учительська секція забезпечувала роботу й чотирьохкласної «виділової» школи* (директор – майор Михайло Дибуняк), яка була відкрита 16 січня 1922 р. З 60 учнів її первісного складу успішно закінчити школу змогли лише 46 підстаршин і стрільців[3, с.7]. Влітку 1922 р. у підпорядкування учительської секції перейшла й чотирикласна дитяча школа, якою раніше опікувалася жіноча секція КПК (до її складу належали 40 членів «Союзу Українок»)[9, с.66]. Після розв'язання цієї секції дитяча школа продовжила свою роботу під проводом поручника Михайла Босакова, заходами якого з 1 серпня 1922 р. для 13 дітей був розпочатий черговий навчальний рік, а всі видатки на її утримування покривалися з каси таборової «Самопоміч»[5, с.8; 6, с.33].

Зусиллями членів учительської секції була започаткована ще ціла низка освітніх курсів, проходження яких могло полегшити інтернованим процес переходу до цивільного життя після ліквідації табору. Для таборян, зокрема, були проведені кілька кооперативних курсів, відвідування яких відкривало для інтернованих можливість набуття початкову економічну освіту. З 2 січня 1922 р. для 87 таборян у Йозефові викладався (перший) кооперативний курс, який на початку липня того ж року закінчило 37 військовиків УГА (32 з них отримали спеціальні свідоцтва, ще п'ять – посвідчення). Ще один – т.зв. «доповнюючий» кооперативний курс розпочався з 18 листопада 1922 р. на прохання 15 випускників попереднього курсу. Він тривав три місяці (3 години викладів щоденно), що дозволило його слухачам вдосконалити свої знання. Впродовж грудня 1922 р. – квітня 1923 р. у таборі для випускників курсу вищої освіти відбувався (другий) кооперативний курс[18, арк.15, 72].

На цих курсах силами старшин УГА (чотарями І.Мельницьким, Рудим, Антоном Хухрою, Сірим; поручником Костюком, сотниками О. Яблонським і О. Ленартовичем та ін.) читалися лекції з основ рахівництва, книговодства, історії кооперативного руху, економічної географії, організації кооперативів, вексельного права; обговорювалися особливості розвитку національної економіки і торгівлі. Діяльність цих курсів завжди була у центрі уваги КПК, який на свої кошти передплачував для них фахові періодичні видання та закупував спеціальну літературу[18, арк.15]. Останній також подбав й про практичний аспект навчання, заснувавши при курсах кредитове товариство «Україна», щомісячний членський внесок становив 20 к. ч.[19, арк.22-23]

На початку лютого 1922 р. у таборі поручником Колодієм і чотарем Дюком для 73 таборян було розпочато одномісячні виклади на курсі малописьменних і неписьменних[18, арк.76]. Після їх закінчення, починаючи з 3 березня для бажаючих тими ж старшинами знову було проведено ще один аналогічний курс, на який вписалося 32 стрільця; з 1 серпня чотар В.Флюнт навчав грамоті ще 19 неписьменних і малописьменних стрільців УГА[5, с.8].

Учительська секція знайшла можливості й для започаткування спеціальних курсів – протягом березня-травня у таборі відбувся трьохмісячний курс вищої математики, слухачам якого викладались основи інтегрального числення й теоретичної механіки. Виклади на цьому курсі (провадив хорунжий Ф.Гула) проводилися щоденно за участі 19 слухачів (переважно з числа тих, хто готувався до вступу до вищих шкіл ЧСР)[18, арк.73]. Діяв у таборі й поштово-

телеграфічний курс, випускники якого отримали 23 травня 1922 р. відповідні свідоцтва, які визнавалися урядом ЧСР[4, с.9]. Навесні ц.р. хорунжим Росомахою був проведений окремий «курс писання на машині» (очевидно йшлося про друкарську машинку – *авт.*), який відвідувало 12 таборян[24, арк.24зв.].

Прагнучи уможливити набуття таборянами спеціальних навичок управа учительської секції КПК у травні ц.р. також провела одномісячний господарсько-садівничий навчальний курс при Державній рільничій школі у Смежицях (ЧСР), а також регулярно влаштовувала відвідування взірцевих шкіл та господарств Чехії[18, арк.75]. У серпні 1922 р. у Йозефові відбувся курс англійської (викладач – чотар Ю.Бровко) і французької (поручник І.Вегера) мов, які відвідували переважно студенти, що тимчасово перебували у таборі[5, с.8].

Члени КПК не зупинилися на досягнутому, і організували проведення (з 15 грудня 1922 р.) курсу «експльозивних моторів» (двигунів внутрішнього згорання), завданням якого було «вишколення фахових людей як шоферів і машиністів» для роботи на моторних агрегатах. Цей курс, що тривав 6 місяців, користувався великою популярністю серед стрілецтва (загалом його відвідувало 106 осіб), поєднуючи в собі як теоретичні виклади (фізика, види моторів та їх складові), так і практичні заняття. Для часткового покриття видатків на проведення курсу та для придбання необхідної матеріальної бази з його слухачів стягувалася щомісячна плата у розмірі 10 чехословацьких крон[18, арк.15-16].

Влітку 1922 р. активно розвинула свою діяльність й т.зв. «Відчитова комісія», яка займалася проведенням разових викладів для всіх таборян. Її заходами було влаштовано кілька загальнотаборових читань («Як має виглядати організація українського села» чотаря д-ра І. Мельницького, «Як зберегти здоров'я» санітарного поручника Воврики, «Матірня мова» хорунжого П. Гошовського, «Механіка неба» хорунжого Ф. Гули, «Про чахотку» сотника д-ра Кметя) на кожному з них були присутніми до 230 таборян[18, арк.16; 17, арк.11]. 4 серпня 1922 р. чотар М. Дольницький прочитав для таборового загалу свій реферат на тему «Історія Східної Галичини», який із зацікавленням був вислуханий численною аудиторією інтернованого вояцтва[5, с.8]. Крім того, заходами українського командування табору час від часу проводилися «відчити», на яких розглядалися головні політичні події в світі[2, с.7; 4, с.8].

Важливе місце у культурно-просвітницькій роботі в Йозефові посідала таборова бібліотека і читальня[11, Т-УЕР-1-1066], яка у травні 1921 р. нараховувала в своїх фондах 3425 томів (станом на грудень 1922 р. – 6590 книжок) українською, німецькою, чеською, російською, англійською, французькою, польською та італійською мовами[20, арк.7-32]. Поповнення її фондів відбувалося як шляхом придбання нових книжок (477 томів у другому півріччі 1922 р.), так і безкоштовним надходженням до бібліотеки книжок від робітничих команд в Чеських Будейовицях та Кошицях (131 книжка). Послугами бібліотеки користалася значна кількість інтернованих військовиків УГА, які 8430 разів випозичали різні книжки[18, арк.17]. Дбаючи про належне

збереження книжок бібліотеки, її управа зорганізувала палітурну майстерню, силами трьох співробітників якої тільки протягом другого півріччя 1922 р. було наново переплетено 843 томи. Незабаром майстерня, виконуючи різні приватні замовлення, перетворилася на прибуткове підприємство[18, арк.17].

Свою невеличку бібліотеку мав і «Кружок правників» (діяв як секція Української Академічної Громади в Празі), члени якого (51 особа) навчались в університетах ЧСР, але не поривали своїх зв'язків з табором[20, арк.12]. Перебуваючи у Йозефові, його члени брали активну участь у культурно-просвітній роботі у таборі, одночасно готуючись до складання кандидатських іспитів (впродовж 1921-1922 рр. один з його членів здобув ступінь доктора права, ще 16 таборян склали кілька іспитів). До досягнень гуртка слід віднести й написання окремими його членами наукових розвідок у царині права, у зв'язку з чим значний інтерес становить рукопис статті М.Левитського «Військове судівництво в УГА»[21].

Свій внесок у процес набуття таборянами нових знань привносили різні таборові гуртки, серед яких слід окремо відзначити створений у вересні 1921 р. за ініціативою булавних Ю. Курика і Г. Трусевича «Кружок підстаршин Українського Військового Табору в Йозефові» («Підстаршинський Кружок Української Галицької Армії»)[11, Т-УЕР-1-2091]. У проекті його статуту йшлося, що метою новоствореного гуртка мало стати «плекання військових чеснот, національної свідомості, [...]товариського життя, поглиблення фахового знання та удержання карності» (дисципліни – *авт.*), а також надання матеріальної допомоги членам кружка та їх родинам, опіка над вдовами і сиротами[22, арк.5; 2, с.9]. Тоді ж ініціативна група звернулася із закликом (був підписаний Д. Білецьким і Г. Трусевичем) до всіх підстаршин і стрільців вступати до його складу та скласти грошові пожертви для уможливлення його діяльності[22, 11].

Після затвердження Головною командою УГА в ЧСР його статуту з 15-ти параграфів, 22 вересня ц.р. відбулися установчі збори його членів, на яких було обрано першу управу товариства у складі булавних П. Стахова (голова), Г. Трусевича (заступник голови), В. Войчака (писар), М. Базева (скарбник), Ю. Курика (бібліотекар), вістуна М. Близнюка (господар), старших десятників А. Токарчука і Г. Слюсара (члени). Як представники Команди УГА до управи Кружка увійшли майор О. Лесняк і поручник О. Ортинський[22, арк.17]. Заходами управи кількість членів гуртка за кілька місяців збільшилася до 125 осіб, було закладено бібліотеку Кружка, а загальна вартість майна організації досягла 605 крон чехословацьких**.

Ще активніше працювала нова управа гуртка (голова – Г. Трусевич), якій, завдяки допомозі з боку сотника К. Купчака і поручника Т. Онишкевича, вдалося поширити свій вплив і на робітничі команди, де почали засновуватися філії Кружка підстаршин. До його складу влітку 1922 р. входило вже 194 осіб, які були згуртовані у 17 філіях гуртка. Для обговорення різних аспектів діяльності Кружка його управа регулярно скликала загальні збори («гутірки»), крім того, як зазначав Г. Трусевич у «Короткому нарисі історії Кружка підстаршин УГА в Йозефові», на цих зібраннях «члени Кружка могли пізнавати

себе, а виміною думок і поглядів» спільно вироблявся перспективний план роботи гуртка на майбутнє та уторовувалась «правдива дорога праці для нашої армії й народу»[22, арк.16, 18].

З самого початку управа гуртка влаштовувала читання на військові, політичні та історичні теми для підстаршин: тільки впродовж травня-вересня 1922 р. відбулося 17 таких викладів, у т.ч.: 10 занять для засвоєння положень «Військового (службового) правильника» та лекція «Вступні відомості до науки поземелля» (сотник О. Яблонський), «Підстаршина в національній армії» та «Відвага і мужність підстаршини» (обидві лекції прочитані сотником К. Купчанком), «Про значіння артилерії у війні» поручника І. Михайліва та ін. Значна увага приділялася викладам з історії України: 23 червня 1922 р. чотар М. Дольницький прочитав членам гуртка лекцію «Історія Східної Галичини від найдавніших часів по нинішню добу», причому присутні виявили велике зацікавлення історією свого краю[22, арк.19].

За ініціативою управи Кружка у червні 1922 р. з числа підстаршин у таборі було створено т.зв. «Січову Дружину» на чолі з поручником Довбенком, члени якої регулярно збиралися для виконання колективних військово-спортивних вправ. 19 серпня 1922 р. аматорський театральний гурток Кружка здійснив на сцені табірної театру свою першу виставу «Розумний і дурень» І. Карпенка-Карого, яка була схвально зустрінута таборянами[5, с.9]. Члени гуртка брали активну участь у «національних святах та різних таборових святочних або маніфестаційних виступах», збирали спомини учасників бойових подій з ціллю їх вміщення у власному альманасі, поширювали військові підручники в українському перекладі серед інтернованих. До листопада 1922 р. бібліотека гуртка збільшилася «до 155 чисел белетристичного змісту, головню історичного»; у складі організації на цей час перебувало 279 таборян[1, с.44].

Висновки. Отже, завдяки зусиллям членів учительської секції «Культурно-Просвітнього Кружка» у таборі Йозефов була організована робота кількох освітніх осередків (шкіл грамоти, гімназії та семінарії) та започатковано викладання освітніх курсів, які були орієнтовані на різні групи інтернованих. Всі видатки, пов'язані з організацією та проведенням курсів, покривалися управою КПК, водночас – всі члени учительської секції, які призначалися для проведення викладів на курсах, працювали майже виключно на громадських засадах, даючи зразок виконання свого громадянського обов'язку.

Головним завданням всіх освітніх курсів стала підготовка інтернованих до майбутньої їх життєдіяльності в умовах цивільного стану – після ліквідації табору Йозефов. Ті таборяни, які мали незавершену середню освіту, мали можливість відвідувати освітні курси, після закінчення яких (за умови успішного складання випускових іспитів) вони могли претендувати на вступ до вищих навчальних закладів у ЧСР. Разом з тим, крім середньошкільних курсів, члени учительської секції провадили цілу низку загальноосвітніх та спеціальних викладів, які прослухали сотні інтернованих вояків-українців.

Внаслідок постійного виїзду стрілецтва на роботи інтенсивність роботи учительської секції КПК у різний час істотно коливалася, але ніколи не завмирала. Відповідно кожного сезону викладання курсів поновлювалося,

дозволяючи таборянам – попри тривалі перерви – опанувати достатньою сумою знаннями. Важливим було й те, що члени учительської секції Кружка займалися як проведенням викладів для таборян, так і його національно-патріотичним вихованням.

Інтерновані мали всі можливості для організації своєї самоосвіти, для чого користали з послуг таборової бібліотеки. Інтенсивність руху книжок, які випозичалися інтернованими, свідчило про розуміння ними тимчасовості свого перебування у таборі та необхідності здобуття додаткових знань. Аби полегшити окремим групам інтернованих доступ до книг, деякі гуртки (як то «Підстаршинський гурток», гурток правників) засновували та утримували власні бібліотечки, які призначалися виключно для потреб їх членів.

Для таборян освіта та самоосвіта набула значення консолідуючого чинника та своєрідного «інструменту», який дозволяв долати всі невігоди таборового існування. Разом з тим, опановуючи знаннями у різних його галузях інтерновані отримували всі можливості для адаптації до нових умов життя в ЧСР. Здобуття вищої освіти колишніми інтернованими (після залишення ними табору) дозволяло їм успішно інтегруватися до тогочасного чехословацького соціуму та забезпечити собі гідний побут та умови життя.

Довідки

* Виділові школи – вищий ступінь міських народних шкіл в Галичині до 1932 р., як правило, семикласні (в Йозефові діяв прискорений курс – *авт.*).

** Курс чехословацької крони протягом 1920-х рр. майже не мінявся, у 1929 р. була офіційно встановлена її купівельна спроможність (44,58 мг чистого золота). Для порівняння, середня зарплата дрібного чиновника, приміром – працівника пошти, у 1920-ті рр. складала близько 1000-1200 крон місячно. Пару шкіряного взуття можна було купити за 100 крон, один літр пива коштував 2,9 крон – *авт.*

Рис 1. Печатка «Культурно-Просвітнього Кружка» в таборі Йозефов. ЦДАВО України, ф.3521, оп.1, спр.11, арк.9.

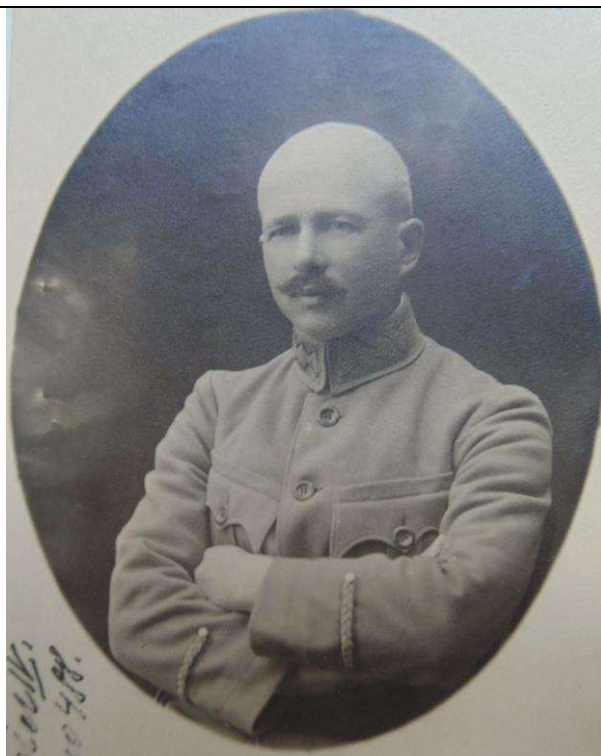

Рис. 2. Отаман (майор) Володимир Котович, Кам'янець-Подільський, листопад 1919 р. (у 1921 р. голова гуртка «Взаїмна поміч українського учительства» в таборі Йозефов). ЦДАВО України, ф.3521, оп.1, спр.11, арк.49.

Рис. 3. «Кооперат[ивний] курс КПК в початках свого існування з початком 1922 р.» (надпис на звороті). Табір Йозефов, весна 1922 р. ЦДАВО України, ф.3521, оп.1, спр.10, арк.36.

Рис 4. «Група учасників поштово-телеграфічного курсу в Йозефові дня 28.VIII.[1]922 – з іспитовою комісією, фотогр[аф] чет[ар] Слезак Степан». Табір Йозефов, 28 серпня 1922 р. ЦДАВО України, ф.3521, оп.1, спр.10, арк.1.

Рис 5. «Іспитова комісія поштово-телеграфічного курсу в Йозефові з послідною (останньою – авт.) партією учеників в іспитовій сали (залі – авт.) дня 28.VIII.1922». Табір Йозефов, 28 серпня 1922 р. ЦДАВО України, ф.3521, оп.1, спр.10, арк.44.

Рис 6. «Лекція укр[аїнської] літератури на вільному воздусі (повітрі – *авт.*), проф[есор] (лектор – *авт.*) Вахняк Дмитро». Табір Йозефов, без зазначення дати. ЦДАВО України, ф.3521, оп.1, спр.10, арк.52.

Рис 7. Таборова бібліотека, без зазначення дати. Табір Йозефов. Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, f. Speciální sbírky, T-O, neinventarizováno.

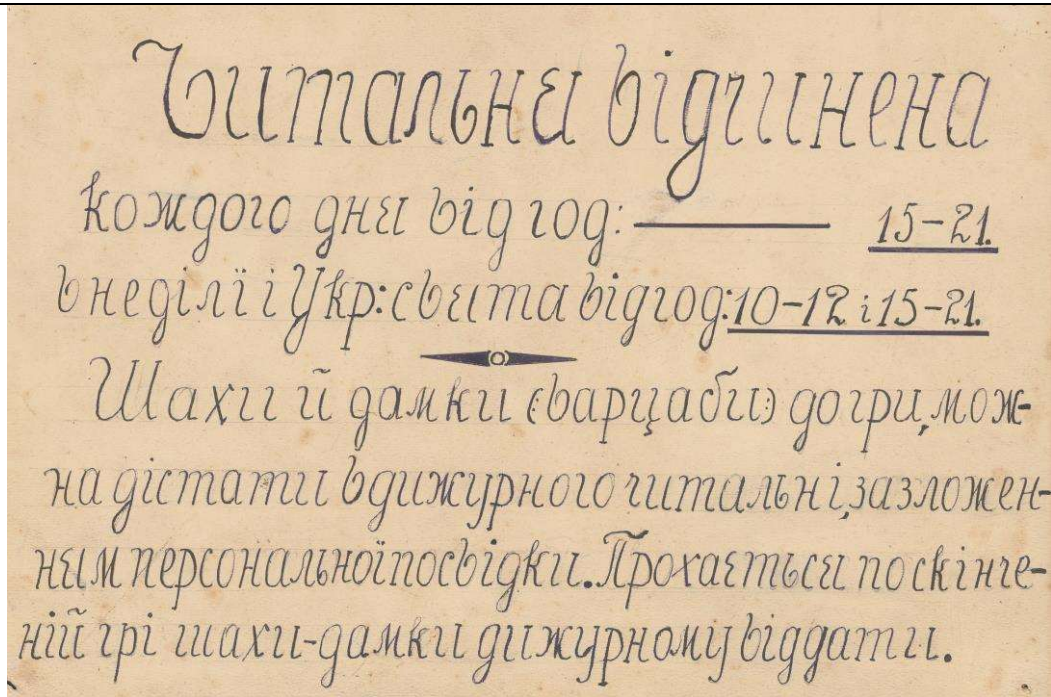

Рис 8. Графік роботи таборової читальні (оголошення). Табір Йозефов, без зазначення дати. Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, f. Speciální sbírky, T-UEP-1-1066.

Рис 9. Фрагмент вивіски «Члени Підстарш[инського] Кріжка У.Г.А. в Йозефові на Чехах 28.VIII.1922», Табір Йозефов, 28 серпня 1922 р. Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, f. Speciální sbírky, T-UEP-1-2142.

Список використаних джерел та літератури:

1. В-К. Підстаршинський гурток українського військового табору в Йозефові // Український Скиталець. – Відень, 1922. – Ч.20. – С.44.
2. З життя-буття в таборі в Йозефові // Український Скиталець. – Йозефов, 1922. – Ч.13. – С.7.
3. З життя-буття в таборі в Йозефові // Український Скиталець. – Йозефов, 1922. – Ч.14. – С.7.
4. З життя-буття в таборі в Йозефові // Український Скиталець. – Йозефов, 1922. – Ч.15. – С.9.
5. З життя-буття в таборі в Йозефові // Український Скиталець. – Йозефов, 1922. – Ч.18. – С.8.
6. З життя-буття в таборі в Йозефові // Український Скиталець. – Йозефов, 1922. – Ч.19. – С.33.
7. Звіт праці Виділу секцій, курсів і установ Культурно-просвітнього Кружка укр[аїнського] військ[ового] табору в Йозефові за час від 24. червня до 30. листопада 1921 // Український Скиталець. – Йозефов, 1922. – Ч.12. – С.19.
8. Звіт праці Виділу Культурно-Просвітнього Кружка та його секцій, курсів і установ від 1. червня 1922 до 31. грудня 1922 // Український Скиталець. – Відень, 1923. – Ч.3(25). – С.38.
9. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами / С.Наріжний. – Прага, 1942. – 372 с.
10. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 (Матеріали, зібрані С.Наріжним до частини другої) / С.Наріжний. – К., 1999. – 272 с.
11. Національна бібліотека Чеської Республіки – Слов'янська бібліотека (Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, NKČR-SK), f. Speciální sbírky.
12. Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.) / М.І.Павленко. – К., 1999. – С.175–250.
13. Срібняк І. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1919–1924 рр.): становище, організація, культурно-просвітницька діяльність / І.Срібняк. – К., 2000. – С.103–128;
14. Срібняк І. Український військовий табір УГА в Йозефові (Чехословаччина) у 1921–1924 рр. / І.Срібняк, А.Купцов // Воля і Батьківщина. – Львів, 1998. – Ч.4(13/29). – С.65–78.
15. Срібняк І. З історії культурно-освітньої роботи у таборі інтернованих військ УГА в Йозефові (1921–1922 рр.) / І.Срібняк, А.Купцов // IV Міжнародний конгрес українців (Одеса, 26-29 серпня 1999 р.). Доповіді та повідомлення. Історія. Частина 2: XX ст. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – С.423–429.
16. Срібняк І. Загальна та спеціальна освіта інтернованого вояцтва УГА у таборах Чехословаччини (1919–1923 рр.) / І.Срібняк, А.Купцов // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 2001. – Вип.10. – С.165–178.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф.3520, оп.2, спр.1.
18. ЦДАВО України, ф.3521, оп.2, спр.145.
19. ЦДАВО України, ф.3521, оп.1, спр.11.
20. ЦДАВО України, ф.3533, оп.1, спр.13.
21. ЦДАВО України, ф.3533, оп.1, спр.157.
22. ЦДАВО України, ф.3521, оп.2, спр.104.
23. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф.269, оп.1, спр.131, арк.132зв.
24. ЦДАГО України, ф.269, оп.1, спр.132, арк.24.
25. Ямкова О.М. Культурно-просвітницька діяльність та національно-патріотичне виховання у таборах інтернованих українців у Чехословаччині // Вісник Київського

національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія» / О.М.Ямкова. – К., 2004. – Вип.74–76. – С.56–59.

26. Krotofil M. Activity of schools and educational courses for soldiers of the Ukrainian Galician Army interned in Czechoslovakia as a form of their socialization (1919–1920) / M.Krotofil, I.Sribnyak // Схід. – К., 2018. – № 6(158). – С.58–62.

References:

1. V-K. (1922). Pidstarshynskyy hurtok ukrayinskoho vijskovoho taboru v Jozefovi *Ukrayinskyj Skytalec*, Viden, 20, 44.
2. Z zhyttya-buttya v tabori v Jozefovi (1922). *Ukrayinskyj Skytalec*, Jozefov, 13, 7.
3. Z zhyttya-buttya v tabori v Jozefovi (1922). *Ukrayinskyj Skytalec*, Jozefov, 14, 7.
4. Z zhyttya-buttya v tabori v Jozefovi (1922). *Ukrayinskyj Skytalec*. Jozefov, 15, 9.
5. Z zhyttya-buttya v tabori v Jozefovi (1922). *Ukrayinskyj Skytalec*. Jozefov, 18, 8.
6. Z zhyttya-buttya v tabori v Jozefovi (1922). *Ukrayinskyj Skytalec*. Jozefov, 19, 33.
7. Zvit praci Vydilu sekcij, kursiv i ustanov Kulturno-prosvitnoho Kruzhka ukr. vijsk. tabora v Jozefovi za chas vid 24. chervnya do 30. padolysta 1921 (1922). *Ukrayinskyj Skytalec*. Jozefov, 12, 19.
8. Zvit praci Vydilu Kulturno-Prosvitnoho Kruzhka ta joho sekcij, kursiv i ustanov vid 1. chervnya 1922 do 31. hrudnya 1922 (1923). *Ukrayinskyj Skytalec*, Viden, 3(25), 38.
9. Narizhnyj, S. (1942). *Ukrayinska emigraciya. Kulturna praca ukrajinskoyi emigraciji mizh dvoma Svitovymy vijnamy*, Praha.
10. Narizhnyj, S. (1999). *Ukrayinska emigraciya. Kulturna praca ukrajinskoyi emigraciji 1919–1939 (Materialy, zibrani S.Narizhnym do chastyny druhoyi)*, Kyiv.
11. Nacionalna biblioteka Cheskoyi Respubliky – Slovnyanska biblioteka (Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna), f. Speciální sbírky.
12. Pavlenko, M.I. (1999). *Ukrayinski vijskovopoloneni j internovani u taborax Polshhi, Chexoslovachchyny ta Rumuniyi: stavlennya vlady i umovy perebuvannya (1919–1924 rr.)*, Kyiv, 175–250.
13. Sribnyak, I. (2000). *Ukrayinci na chuzhyni. Poloneni ta internovani voyaky-ukrayinci v krayinax Centralnoyi ta Pivdenno-Sxidnoyi Yevropy (1919–1924 rr.): stanovyshe, orhanizaciya, kulturno-prosvitnytska diyalnist*, Kyiv, 103–128.
14. Sribnyak, I., & Kupcov, A. (1998). Ukrayinskyj vijskovyj tabir UHA v Jozefovi (Chexoslovachchyna) u 1921–1924 rr. *Volya i Batkivshhyna*. Lviv, 4(13/29), 65–78.
15. Sribnyak, I., & Kupcov, A. (1999). Z istoriyi kulturno-osvitnoyi roboty u tabori internovanyx vijsk UHA v Jozefovi (1921–1922 rr.) *IV Mizhnarodnyj konhres ukrajynistiv* (Odesa, 26-29 serpnia 1999 r.). Dopovidy ta povidomlennya. Istorija. Chastyna 2: XX st. Odesa; Kyiv; Lviv, 423–429.
16. Sribnyak, I., & Kupcov, A. (2001). Zahalna ta specialna osvita internovanoho voyactva UHA u taborax Chexoslovachchyny (1919–1923 rr.) *Mizhnarodni zvyazky Ukrayiny: naukovy poshuky i znaxidky*. Kyiv, 10, 165–178.
17. *Centralnyj derzhavnyj arxiv vyshhyx orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny (CDAVO Ukrayiny)*, f.3520, op.2, spr.1.
18. *CDAVO Ukrayiny*, f.3521, op.2, spr.145.
19. *CDAVO Ukrayiny*, f.3521, op.1, spr.11.
20. *CDAVO Ukrayiny*, f.3533, op.1, spr.13.
21. *CDAVO Ukrayiny*, f.3533, op.1, spr.157.
22. *CDAVO Ukrayiny*, f.3521, op.2, spr.104.
23. *Centralnyj derzhavnyj arxiv hromadskyx obyednan Ukrayiny (CDAHO Ukrayiny)*, f.269, op.1, spr.131, ark.132zv.
24. *CDAHO Ukrayiny*, f.269, op.1, spr.132, ark.24.

25. Yamkova, O.M. (2004). Kulturno-prosvitnycka diyalnist ta nacionalno-patriotychno vuxovannya u taborax internovanyx ukrayinciv u Chexoslovachchyni *Visnyk Kyivskoho nacionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Seriya «Istoriya», Kyiv, 74–76, 56–59.

26. Krotofil, M., & Sribnyak, I. (2018). Activity of schools and educational courses for soldiers of the Ukrainian Galician Army interned in Czechoslovakia as a form of their socialization (1919–1920) *Sxid*. Kyiv, 6(158), 58–62.

Ihor Sribnyak,

*Dr. habil. (History), Professor,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine*

Anna Chlebina,

*Master of Philology,
Slavonic library
National Library of the Czech Republic
Prague, the Czech Republic*

**«CULTURAL AND EDUCATIONAL SECTION» IN THE CAMP
FOR INTERNED SOLDIERS OF THE UGA AT JOZEFOV,
CZECHOSLOVAKIA (1921-1922):
ORGANIZATIONAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES**

Abstract. *The article discusses the organizational and educational activities of the «Cultural and Educational Section» in the Jozefov camp (Czechoslovakia), and especially its teachers' unit. Thanks to the efforts of its members, the work of several educational centers (literacy schools, gymnasiums, and seminaries) was organized, and the teaching of educational courses aimed at different groups of internees was started. The main task of all educational courses was the preparation of the internees for their future life activities in civilian conditions – after the liquidation of the Jozefov camp. The campers without complete secondary education got the opportunity to attend educational courses, and after graduation (provided they successfully pass the final exams) they could apply for admission to high schools in Czechoslovakia. At the same time, in addition to secondary school courses, the members of the teachers' unit conducted a range of general educational and special lectures, which were attended by hundreds of interned Ukrainian soldiers.*

The internees had a lot of opportunities to organize their self-education, including the using of the camp library. The intensity of the turnover of books borrowed by the internees testified to their knowing of the impermanence of their stay in the camp and the need to acquire additional knowledge. With a view to facilitate access to books for certain groups of internees, some groups (such as the Subaltern's section or the Lawyer's section) founded and maintained their own libraries, which were intended exclusively for the needs of their members. The education and self-education became a consolidating factor for camp residents and a kind of «tool» that allowed them to overcome all the disadvantages of camp existence. At the same time, the internees, by acquiring knowledge in its various fields, received a lot of opportunities for adaptation to the new life's conditions in Czechoslovakia. The acquisition of high school education by the former internees (after they left the camp) allowed them to successfully integrate into the Czechoslovak society at that time and provide themselves with a decent life and living conditions.

Keywords: *interned Ukrainian soldiers, camp, educational course, school, library, Ukrainian Galician Army, Czechoslovakia.*

Надійшла до редколегії 22.12.2022